

Денисенко І.М.

Член правління, Харківський обласний благодійний фонд сприяння історико-культурним дослідженням «Діти підземелля», Харків, Україна
E-mail: detpod@gmail.com

ПРОДОВЖЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ПІДЗЕМЕЛЬ ГОСТИННОГО ДВОРУ У М. ХАРКОВІ ПРОТЯГОМ 2021 РОКУ

CONTINUED RESEARCH UNDERLAND HOTEL COURTYARD IN KHARKOV DURING 2021

У першому півріччі 2021 року ХО БФ «Діти підземелля» завдяки продовженню плідної співпраці з Департаментом міжнародного співробітництва Харківської міської ради вдалося дещо активізувати процес дослідження підземель Гостинного двору [1, 2] та розширити перспективи його використання.

Об'єкт складається з 5 сполучених між собою підвальних приміщень з арочними склепіннями, виконаними з червоної цегли на вапняному розчині. Два з них зараз займає кав'ярня, у трьох інших приміщеннях розташовані елементи систем водопостачання й опалення Харківського коледжу будівництва, архітектури й дизайну. Оригінальна підлога цих приміщень засипана ґрунтом на висоту до 2 м. У зв'язку з цим зараз висота підвалу коливається від 2,5 до 3,5 м. Ширина – від 3,4 до 4,5 м. В одному з приміщень виявлені елементи старої опалювальної системи: залишки конструкції печі й ніші у склепінні, по яким гаряче повітря піднімалося вгору в товщі стін і опалювало надzemні приміщення. У трьох місцях підвальні приміщення були розділені новими стінами вже у другій половині ХХ століття.

В одному випадку мас місце пробиття склепіння для розміщення колони, що підтримує перекриття першого поверху. У південній торцевій стіні частини підвалу, яка виходить до вул. Квітки-Основ'яненка, помітні закладені цеглою на вапняному розчині двері, що ймовірно вели до вугільної ями, яка знаходилася за межами периметра будівлі.

До вищезазначененої підвальної частини будівлі з боку вул. Квітки-Основ'яненка примикає система з 6 підземних галерей, також виконаних з пізніше оштукатуреної червоної цегли на вапняному розчині. Висота галерей 2,25 м, ширина – 2,13 м. Підлога земляна. Привходова галерея до моменту початку досліджень була практично повністю засипана землею й будівельним сміттям – на 5-6 м. Галереї будувалися закритим способом і закладені під різним нахилом, що може бути пов'язане з різною

глибиною підвальних приміщень будівель, які поєднані цими галереями. У п'яти випадках галереї закінчуються завалами з поверхні (має місце пролом склепіння). В одному випадку спостерігається ділянка незавершеного будівництва, не закрита торцевою стіною, що дає можливість нам візуально визначити товщину склепіння у 0,75 цегли.

Мал.1. Лазерне сканування підземель Гостинного двору

На стінах наявні сліди води, які дозволяють нам зробити висновок про те, що колись даний підземний хід був затоплений більш ніж на 1,5 м.

У місцях перетину тунелів у склепінчасту частину були вбиті металеві гаки, на підлозі знайдені маленькі порцелянові ізолятори, схожі на виявлені у підземній споруді в районі вул. Римарської, 23 елементи електропроводки.

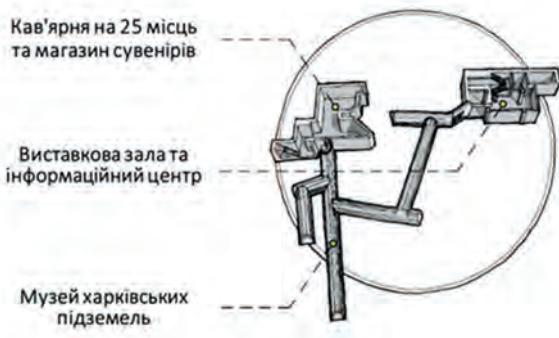
Підйомний матеріал – переважно побутове сміття кін. XIX – I пол. ХХ століття. Це пов’язано передусім з тим, що даний підземний об’єкт у 1941-1943 роках використовувався як бомбосховище для цивільних осіб й військовослужбовців, на що вказують як усні свідоцтва харківських старожилів, так і знахідки – залишки двох гвинтівок Мосіна зразка 1891-1930 рр., рації і 5 гранат різних систем.

Таким чином, на підставі зібраної на сьогодні інформації й натурних обстежень даного підземного об’єкта можна зробити висновок, що побудована у II пол. XVIII століття закритим способом система підземних галерей, що примикала до підвальїв Гостинного двору, від самого початку виконувала дві функції – комунікаційну (поєднувала між собою підвали принаймні 5 купецьких домоволодінь і Успенського собору) й сховища (винний льох) [3, 4]. У 1941 р. при підготовці у м. Харкові

мережі об'єктів цивільної оборони для укриття цивільного населення від німецьких бомбардувань зазначені підземні галереї були обстежені й визнані придатними до використання в цій якості.

ХО БФ «Діти підземелля» продовжує роботи з розчистки підземель Гостиного двору від будівельного сміття і сподівається, що подальші дослідження в цьому напрямі приведуть як до нових відкриттів, які глибше розкриють перед нами більш ніж 200-річну історію використання розглянутого підземного об'єкта, так і допоможуть просуванню ідеї та реалізації проекту зі створення на його базі Музею харківських підземель.

У березні 2021 року на засіданні Туристичної ради при Харківському міському голові було презентовано екскурсійно-туристичний проект «Музей харківських підземель», в рамках якого система підземель Гостинного двору розглядається як вагома складова частина експозиційних приміщень майбутнього музею. Саме у її антуражних галереях планується розміщення найбільш цікавих експонатів та локацій, присвячених як самому старовинному підземеллю, так і сторінкам історії будівництва підземних архітектурних споруд та ведення тірничо-прохідницьких робіт на наших теренах у XVIII – XIX століттях.

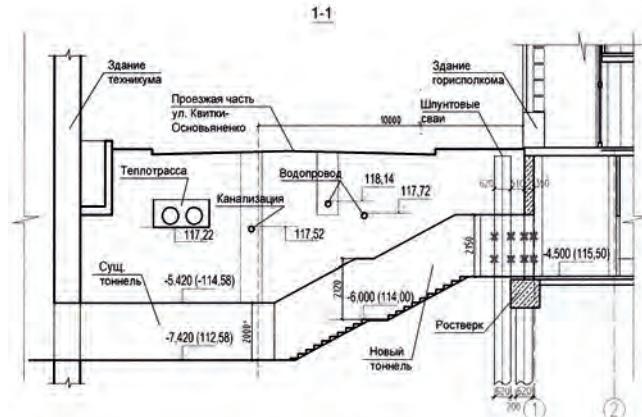

Мал.2. Приклад використання приміщень майбутнього історико-культурного центру

Планується створення історико-культурного центру на базі трьох, наразі окремих, об'єктів: системи підземних ходів Харківського Гостинного двору, кін. XVIII – поч. XIX століття побудови та підвальних частин двох більш сучасних будівель по вул. Квітки-Основ'яненка. Ці локації можуть працювати як окремо, так і як єдина система. Наприклад, підземна частина будівлі міської ради може використовуватися у якості виставкової зали, де можна проводити наукові, освітні та культурні заходи:

конференції, круглі столи, лекції, майстеркласи тощо. Функціонуватимуть там і виставки, які можуть бути як постійними (наприклад, присвячені історії Харкова або історії міського самоврядування), так і тимчасовими.

Паралельно з розробкою концепції проекту було продовжено топо-геодезичні дослідження об'єкту, головна мета яких – більш точно прив'язати усі три складових частини майбутнього музею.

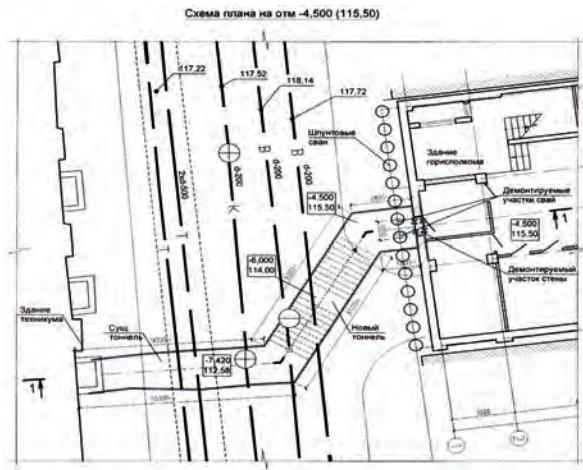

Мал.3. Розріз вул. Квітки-Основ'яненка у місці залягання першої галереї системи підземель Гостинного двору

Так було уточнено глибину залягання першої галереї системи підземель Гостинного двору, її висотну прив'язку та кути нахилу.

Завдяки участі Комплексної творчої майстерні «МИР» у дослідженнях, до речі, саме ця компанія побудувала одну з трьох будівель, підвальні приміщення якої планується залучити для використання в рамках зазначеного проекту, вдалося розробити досить цікавий варіант поєднання усіх просторів майбутнього історико-культурного центру.

На теперішній час дослідницькою групою Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова за замовленням Департаменту міжнародного співробітництва Харківської міської ради проведено роботи з визначення міцності будівельних конструкцій системи підземних ходів Гостинного двору та виявлення несприятливих природно-техногенних процесів і явищ, що впливають на ґрунтovу товщу й будівельні конструкції, а також їх прогнозування у зв'язку з експлуатацією підземної споруди та супутньої інфраструктури в рамках вищезазначеного проекту.

Мал.4. Приблизна схема можливого з'єднання усіх частин майбутнього музею

Саме на висновку цієї дослідницької групи будуть базуватися наступні етапи як дослідницьких робіт, так і першочергових заходів, необхідних для укріплення потенційно слабких місць споруди.

Крім того, враховуючи можливість використання системи підземель Гостинного двору у якості музею, вже розроблено перспективні проекти туристичних маршрутів і проведено пілотні екскурсії [5]. Йдуть жваві обговорення концепції підбору експонатів та їх тематичного розміщення, оптимального використання музейного простору.

Література

1. Денисенко И.Н., Гарбар М.А. Подземелья Гостиного двора. URL: <http://xt.ht/xarticle/0-Podzemelya-Gostinogo-dvora> (дата звернення: 09.09.2021).
2. Денисенко И.Н. Комплекс подземелей Гостиного двора // «Белые пятна» истории Харькова. сб. материалов, – Харьков, 2019. – С. 48-59.
3. Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII Археологического съезда. – Т.1. – Харьков, 1902.
4. Известия Харьковской городской думы. – Харьков, 1913, №8; 1914, №№ 6,7,8.
5. Екскурсія підземеллям Харкова. URL: <https://ukraineopen.com/uk/vt/82?node=node34> (дата звернення: 09.09.2021).